

نقش کتاب و کتابخانه در آموزش و پرورش

رضا غریبی

دانشجوی کارشناسی کتابداری و اطلاع‌رسانی

«مغز ما نیز مانند شکم ما نباید گرسنه بماند.

آموزش باید در گهواره شروع شود،

ولی در یک محیط دلخواه»

هربرت اسپنسر

مقدمه

مطالعه جامعه و فرهنگ انسانی یا بررسی فرهنگ مستمر انسان در طی اعصار، نشان داده است که کتابخانه‌ها در تمامی دورانها به منزله بخشی از بافت اجتماعی وجود داشته‌اند. کتابخانه، به عنوان نهاد اجتماعی، جزء جدایی‌ناپذیری از پیشرفت اجتماعی نبوده، بلکه به منزله جزئی از کل پیشرفت، مرحله و کارکرد خاصی را نشان داده است.

وجه تمایز عصر نوین از اعصار پیش تمدن ما، پیشرفت عظیم و مداوم آموزش و پرورش است و در این باره باید مقام

کتابخانه را در برابر سایر نهادهای اجتماعی، به ویژه نهادهای آموزشی، در نظر بگیریم. به کلام لندهیبر،^۱ «تا جایی که به کوشش برای درک واقعی و یافتن راه حل مشکلات موجود مربوط می‌شود، ارتباط کامل کتابخانه با آموزش یکی از موارد قرون وسطایی است.»^۲ اگر رشد آموزش و پرورش به کندی صورت گرفته است، رشد کتابخانه کندتر بوده است. کتابخانه‌ها همچون آموزشگاه‌ها، دانشکده‌ها و دانشگاه‌ها به منزله نهادهای آموزشی باقی مانده‌اند، اما آیا در نظام آموزشی

ما از همان قدر و منزلت برخوردار بوده‌اند؟ به نظر می‌آید که هنوز هم، در این مورد، شکاف عظیمی وجود دارد و ظاهراً گره‌ها و موانعی در تفکر و جهان‌بینی به چشم می‌خورد. می‌دانیم که آموزش و پرورش به معنای واقعی، گذشته از تعلیم و تدریس، جستجو و کنکاش در روح جوانان، برای درک ذوق و استعدادها به سوی کمال است. آموزش این کاوش را به هر صورتی که آغاز کند محتاج منابع کامل خواهد بود. در عصر ما هدف آموزش و پرورش در آموزشگاه، به پایان رساندن برنامه درسی سالانه نیست. امروز نمی‌توان کودک دبستانی یا نوجوان دبیرستانی را محکوم و محدود به خواندن چند کتاب درسی کرد.

نقش کتابخانه در زمان ما بسیار مهم و شایان توجه است و بیجاست از منابع و خدمات آنها استفاده کامل به عمل آید. کتابخانه از آن جهت حائز اهمیت ویژه است که گنجینه‌ای است از دانش‌های گوناگون و مکانی است برای انجام تحقیقات که محققین در آن به مطالعات علمی و بررسی دانش موجود می‌پردازند.

نقش آموزش و پرورش در استفاده از منابع کتابخانه

وجود کتاب و کتابخانه شخصی و عمومی در محیط زندگی فرد یک فرصت مناسب برای فراهم آوردن زمینه علاقه‌مندی به کتابخوانی است، ولی در جاهایی دیده می‌شود که استفاده از امکانات کتابخانه به نحو مطلوب انجام نمی‌گیرد و یا اینکه والدین کودکان و نوجوانان، خود علاقه چندانی به این امر ندارند، در نتیجه دانش‌آموزان نیز از این موضوع غافل مانده‌اند. به نظر می‌رسد در زمینه آموزش‌های نظری به طور اختصاصی و آموزش‌های عملی به طور کلی آموزش و پرورش بایستی استفاده از منابع موجود در کتابخانه را جزء فعالیت‌های اصلی دانش‌آموزان قرار دهد و حتی این مطلب در تألیف کتابهای درسی لحاظ شده و پاسخ‌هایی از سؤالات

متن دروس را به منابع کتابخانه‌ای ارجاع می‌دهند تا فراگیران ضمن دریافت جواب مناسب، با انواع کتاب و فعالیت‌های کتابخانه آشنا شده و به این کار تمایل پیدا کنند که باعث گسترش معلومات آنان نیز خواهد شد.

پیوند کتابخانه با آموزش و پرورش

با مروری بر تاریخ تمدن مشخص می‌شود که کتابخانه بخش لاینفک جامعه متمدن بوده است. و برای رفع نیازهای جامعه بوجود آمده‌اند. شکل، مشخصات، هدف، وظایف و خدمات آنها بر اساس نیازهای جامعه مشخص شده است. کتابخانه‌ها در توسعه فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و اجتماعی جامعه و حفظ پیشبرد آموزش رسمی و فردی و مطالعه در هنگام فراغت نقش چشمگیری داشته‌اند.

در کشورهایی که به علم در متهی درجه کمال ارزش قائلند، نقش مثبت کتابخانه‌ها در پرورش استعدادها بالقوه افراد برای مسؤلان آموزش و پرورش حائز اهمیت فراوان است. در این جوامع کتابخانه‌های آموزشی همزمان با تأسیس مدارس بوجود می‌آید. در کشورهای پیشرفته استفاده از کتاب و کتابخانه در کنار آموزش رسمی معمول و متداول است، طوری که امروز از اینگونه کتابخانه‌ها به عنوان مراکز رسانه‌ها یاد می‌شود. در آموزش و پرورش کشورهای پیشرفته استفاده صرف از کتب درسی منسوخ شده است. وجود کتابخانه‌های کلاسی و نیز مراکز رسانه‌های آموزشی در تقویت بنیان علمی دانش‌آموزان ضرورت مطلق دارد. مواد و منابع مراکز رسانه‌ها به عنوان آثار معین و همراه با کتابهای درسی، مورد استفاده نظامهای مختلف آموزشی کشورهای پیشرفته‌ای است که کتابخانه را از ارکان مهم تعلیم و تربیت می‌دانند. باید به این مسئله اساسی توجه داشت که کتابخانه از هر نوع که باشد برای بالابردن سطح دانش جامعه تلاش می‌کند.

کتابخانه‌ها در نشر و ترویج علوم نیز نقش بزرگی ایفا

کتابخانه دانشکده بی‌اطلاعتند. مسئله عمده آن است که چگونه می‌توان زمینه تعلیم دانشجویان را به گونه‌ای فراهم آورد که تنها بتوانند در استفاده مؤثر از کتابخانه موفق باشند.

مرکز اطلاعات منابع آموزشی (اریک)^۲

اریک یکی از مهمترین پایگاه‌های اطلاعاتی در زمینه آموزش و پرورش می‌باشد. اریک در سال ۱۹۶۶ به عنوان مرکز اطلاعات و تحقیقات آموزشی توسط اداره آموزش و پرورش آمریکا بنیان‌گذاری شد و یکسال بعد به صورت یک سیستم اطلاع‌رسانی در سطح ملی جهت اشاعه و پخش اطلاعات آموزشی به مریبان به مرکز اطلاعات منابع آموزشی تغییر نام داد.

اریک برای سه هدف عمده طرح‌ریزی شده است:

- ۱- دستیابی به متون انگلیسی در زمینه آموزش و پرورش.
- ۲- تولید فراورده‌های اطلاعاتی جدید از طریق نقد، تلخیص و تفسیر فراورده‌های جدید اطلاعاتی براساس تقدم موضوعی. این فراورده‌ها عبارتند از: کتابشناسی‌ها، بررسی‌های انتقادی و خلاصه‌های تفسیر شده.
- ۳- اشاعه اطلاعات لازم درباره گزارشهای تحقیقی و مواد و برنامه‌های آموزشی.

هدف‌هایی که این بانک اطلاعاتی دنبال می‌کند بر دو نوع است: اول اینکه مریبان با توسل به یک مأخذ جامع بتوانند مدارک مهم و جاری را در زمینه‌های موضوعی مورد علاقه‌شان را بشناسند. دوم اینکه، این مریبان بتوانند مدارک مورد علاقه را با سرعت هر چه بیشتر صرف‌نظر از محل تولیدشان بدست آورند.

اریک دستیابی عملی به نوشته‌های آموزشی را به شرح زیر فراهم می‌آورد:

- ۱- تهیه نظامند گزارشها از هزاران مأخذ موجود در ایالات متحده امریکا و از منابع برگزیده انگلیسی زبان در سایر کشورهای جهان

می‌کنند زیرا مکمل کار معلمین بوده و همچنین به کسانی که به معلم دسترسی ندارند آموزش می‌دهند. مدتهاست که نقش کتابخانه در خودآموزی افراد ثابت شده است.

وظیفه اصلی کتابخانه‌های علمی از جمله کتابخانه‌های مدرسه، حمایت از آموزش رسمی است. کتابخانه‌های دانشکده و دانشگاه مجموعه‌های عظیمی از متون و کتاب‌های پیشنهادی فراهم آورده‌اند تا بدین وسیله پاسخگوی نیازهای دانش‌آموزان باشند. کتابخانه‌های عمومی نیز این موارد را برای ارائه به دانش‌آموزان گرد آورده‌اند.

کتابخانه‌ها، خواه محدود یا آزاد، با آموزش همراه هستند. در تحلیل نهایی جامعه شناختی تأیید شده است که رشد کتابخانه با آموزش یک جامعه نسبت مستقیمی دارند. امروزه آموزش در تمامی کشورها متداول و رایج است و نیاز به ایجاد نظام کتابخانه‌ای مناسب با پیشرفت آموزش و پژوهش، به شدت احساس می‌شود. به هر حال، میان آموزش و کتابخانه به عنوان دو نهاد بسیار مهم اجتماعی و خدماتی توأمان، که هر دو لازم و ملزوم یکدیگرند، رابطه نزدیکی وجود دارد. آموزش و کتابخانه دو عامل بسیار یا اهمیت ایجاد دگردیسی در جامعه هستند.

اهمیت آموزش کتابداری

ممکن است دانشجویان از اهمیت آموزش کتابداری در زمینه نیازهای عملی خود بی‌اطلاع باشند. آنها تصور می‌کنند می‌توانند بدون این آموزش به بهره‌برداری خود از کتابخانه ادامه دهند چرا که تنها کتب درسی کتابخانه را مورد استفاده قرار می‌دهند. چنانچه شیوه‌های آموزش و آزمون تغییر یابد به نحوی که دانشجویان ملزم به استفاده مبرم از منابع کتابخانه بوده و در اثر آن خدمات مرجع حیات دوباره یابند، آموزش کتابداری اهمیت واقعی خود را بدست خواهد آورد. این امر خدمات فعال مشاوره خوانندگان را نیز در پی خواهد داشت. اکثر دانشجویان دانشکده از چگونگی استفاده مؤثر از

۲- انتخاب گزارش‌های جاری و مهم به منظور اشاعه و پخش

۳- تهیه چکیده گزارش‌ها و تخصیص کلیه واژه‌ها و توصیفگرها به این منابع به نحوی که استفاده‌کنندگان بتوانند از بین هزاران گزارشی که سالانه به وسیله اریک پخش می‌شود، اسناد و مدارک مورد نظر را شناسایی و دریافت کنند.

۴- آگاه کردن استفاده‌کنندگان از وجود گزارش‌های جدید از طریق چکیده‌نویسی و نمایه‌سازی که در چکیده‌نامه ماهانه به نام تحقیق در آموزش و پرورش (RIC)^۴ منتشر می‌شود.

۵- تکثیر گزارش‌های مستند از طریق سرویس تکثیر و اسناد اریک (ERIC - DRS)^۵، طوری که استفاده‌کنندگان بتوانند نسخه‌های اسناد مورد نیاز خود را دریافت کنند.

۶- تهیه راهنمای نشریات ادواری مربوط به آموزش و پرورش: این نشریه بنام «نمایه جاری مجله‌های آموزش و پرورش»^۶

اریک با انجام این وظایف، دستیابی سریع به اسناد مهم و جدید را در زمینه آموزش و پرورش میسر می‌سازد.^۷

نقش کتابدار در آموزش و پرورش

کتابدار با آموزش چگونگی بهره‌گیری از منابع کتابخانه، دانشجویان و اعضای دانشکده را در مرحله فراگیری یاری می‌رساند. او اطلاعات و مدارک مورد نیاز مکمل آموزش کلاسی را از طریق خدمات اطلاع‌رسانی و مرجع فراهم می‌آورد. کتابدار مرجع با یاری گرفتن از مدارک، افراد، مؤسسات و با پاسخ به پرسش‌های پژوهشی، مرجع وظیفه آموزشی خود را انجام می‌دهد.

نقش بسیار مهمی که کتابدار آموزشگاه برعهده دارد ترغیب دانش‌آموزان به استفاده از کتابخانه است؛ که ممکن است تشویق دانش‌آموز به مطالعه کتاب از راه صحبت درباره کتابهایی باشد که ممکن است برایشان جالب باشد، با تشویق به خواندن به وسیله ایجاد نمایشگاه‌های کوچک کتاب.

همچنین نصب روکش‌های کاغذی کتاب در روی تخته آگهی در کلاس و در کتابخانه و راهروی مدرسه و تشویق معلمان به اینکه در بعضی از ساعات برنامه، دانش‌آموزان را برای کارهای تحقیقی به کتابخانه بیاورند. معرفی کتابهایی که در زمینه موضوع‌های درسی دانش‌آموزان در کتابخانه وجود دارد، نمایش فیلم، ترتیب برنامه‌های هنری با کمک خود دانش‌آموزان و دهها اقدام دیگر که به ابتکار و علاقه شخصی کتابدار بستگی دارد، دانش‌آموزان را به کتابخانه و مطالعه کتابها علاقه‌مند می‌کند.

کتابخانه آموزشی لازم است توسط کتابدار حرفه‌ای اداره شود. صلاحیت این کتابدار از دو بعد حائز اهمیت فراوان است: (۱) تحصیلات کتابداری، و (۲) آشنایی با مبانی آموزش و پرورش. چنین کتابداری با آگاهی‌هایی که از مواد چاپی و رسانه‌های ارتباطی دارد می‌تواند اینگونه مواد را برای هدفهای آموزشی مدرسه سازمان داده و مورد استفاده قرار دهد. به علاوه، دانش او از تعلیم و تربیت موجب این خواهد شد که در کار با دانش‌آموزان و معلمان بتواند نیازها، علایق و سلیقه‌های مختلف را در ارتباط با برنامه‌های مطالعاتی، هدفهای آموزشی و برنامه‌های تحصیلاتی به نحو مطلوب تأمین کند.

کتابخانه آموزشی (مدارس)^۸

هدف آموزش و پرورش، پرورش فکر و اندیشه، توسعه ذهن انسانها است. امروزه نقش کتابخانه‌های مدارس در گسترش مفهوم آموزش و غنی کردن محتوای آن شناخته شده است و با توجه به اینکه برنامه‌های آموزشی تنها با کتب درسی کامل نیستند باید از مجموعه کتب مناسب استفاده کرد تا بتواند (۱) فهم مفاهیم کتب درسی را برای دانش‌آموزان آسان سازد (۲) دانش او را گسترش دهد و (۳) آگاهی‌های عمومی او را بالا ببرد. کتابخانه مدرسه یا آموزشی، مجموعه‌ای از کتابهای مناسب است که در آموزش و پرورش نقش سازنده، فعال و مکمل دارد.

بایستی «متمرکز بر شاگردان - منابع» باشد. مجموعه کتابخانه دانشکده باید مجموعه‌ای زنده و کارآمد بوده، از عهده مقابله با ماهیت و گستردگی برنامه‌های آموزشی برآید.

کتابخانه دانشگاهی^{۱۰}

این کتابخانه‌ها شامل کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده‌ای و گاهی کتابخانه‌های گروه‌های آموزشی می‌شود. این کتابخانه‌ها به دانشجویان و اساتید و کارمندان دانشکده و دانشگاه خدمت می‌نمایند. منابع آنها اکثراً اهداف آموزشی، پژوهشی، تحقیقاتی، کمک آموزشی و درسی را مدنظر قرار می‌دهد. دانشگاه‌ها در آموزش افراد (افراد) که به دانشگاه وابسته نیستند) به طور کلی جامعه سهم هستند. بدین ترتیب هدف یک کتابخانه مدرن دانشگاهی انجام وظیفه به عنوان یک وسیله فعال آموزشی است و در اجرای اهداف آموزش عالی نقش چشمگیر ایفا می‌کند.

کتابخانه دانشگاهی باید خدمات اطلاع‌رسانی جامع و مناسبی را در جهت تحقق بخشیدن به برنامه‌ها و اهداف آموزشی و پرورشی سازمان مادر ارائه دهد و استفاده هر چه بیشتر و بهتر از منابع را میسر سازد.

امروزه کتابدار کسی است که آموزش زیادی در رابطه با استفاده از کتابخانه در تعلیم و تربیت دیده است. کتابدار و استاد دانشگاه به منظور فراهم ساختن دانش برای دانشجویان با یکدیگر همکاری می‌کنند. آنها واقفند که، کتابخانه قلب دانشگاه است و استفاده از آن، هسته آموزش را در دانشگاه تشکیل می‌دهد.

کتابخانه عمومی^{۱۱}

کتابخانه عمومی به نام «دانشگاه مردم» خوانده می‌شود. مجموعه کتابخانه عمومی باید جوابگوی نیازهای کلیه قشرها و طبقات گوناگون جامعه باشد. این مجموعه باید به طور رایگان در اختیار تمام افراد صرف‌نظر از عقیده، رنگ، نژاد،

با توجه به هدفهای آموزش و پرورش می‌توان گفت که اهم وظایف کتابخانه‌های مدارس ایجاد میل و عادت به مطالعه از سنین کودکی است، لیکن، کتابخانه‌های مدارس در پرورش این عادت باید سهم عمده‌ای ایفا کنند.

منظور اصلی کتابخانه‌های مدارس آموزش بیشتر دانش‌آموزان است ولی در زمینه سرگرمی‌ها نیز به نیازهای دانش‌آموزان توجه می‌کنند و به همین منظور گاه مجموعه‌هایی از کتابخانه‌های عمومی به امانت می‌گیرند. بدیهی است که اهمیت کتابخانه صرفاً در آموزش سواد یا معلومات به شاگردان نیست، بلکه هدف اساسی آن پرورش فکری کودکان و ایجاد تحرک ذهنی در آنان است. کتابخانه فعال و پرتحرک می‌تواند نقش مؤثری در رشد و توسعه کنجکاری کودکان و آماده کردن آنان برای مطالعه و تحقیقات مستقل ایفا کند.

کتابخانه دانشکده‌ای^۹

کتابخانه دانشکده‌ای صورت گسترش یافته کتابخانه آموزشگاهی است، هدف آن خدمت به دانشجویان دوره لیسانس در زمینه دروس مورد مطالعه آنهاست. مجموعه اصلی آن را کتابهای مربوط به برنامه درسی، کتابهای مرجع و کتابهای زمینه‌ای دانش تشکیل می‌دهد.

هدف عمده آن است که کتابخانه دانشکده وسیله‌ای در راه آموزش باشد. برای تعیین میزان موفقیت کتابخانه در دستیابی به این هدف، باید تعیین نمود که استفاده‌کنندگان (دانشجو و اساتید دانشکده) تا چه اندازه از منابع کتابخانه به عنوان بخشی تفکیک ناپذیر از دوره تحصیلی و آموزشی خود بهره گرفته‌اند. به عبارت دیگر، آموزش در کلاس به جای وابسته بودن به متون درسی، بایستی بیشتر بر مواد کتابخانه متکی باشد.

در اغلب دانشکده‌ها، آموزش براساس روش «معلم - کلاس»، امتحان محور است. در فلسفه کنونی آموزش، تعلیم

سن و جنس قرار گیرد. بنابراین، کتابخانه عمومی، اکنون آزادانه در اختیار عموم قرار دارد.

کتابخانه‌های عمومی در خدمت همه کسانی است که بتوانند از آن بهره بگیرند. این ویژگی، کتابخانه عمومی را از سایر کتابخانه‌ها متمایز می‌کند. مشخصه کتابخانه عمومی فراهم آوردن خدمات جامع و گسترده‌ای است که اجرای وظایفی مانند اطلاع‌رسانی، آموزش، بازآفرینی، سرگرمی و الهام را در بر دارد.

کتابخانه عمومی، جزء لاینفک اجتماع امروزی است و نقش بسیار مهمی در جامعه ایفا می‌کند. این کتابخانه همچون مرکز فرهنگی جامعه است که با خدمات گسترده خود، افرادی با علایق مشترک را کنار یکدیگر گرد می‌آورند. باید این کتابخانه‌ها را به عنوان نیروی اجتماعی در نظر گرفت که قادر است جامعه مورد خدمت خود را به طور گسترده‌ای تحت تأثیر قرار دهد.

سالهای نخستین زندگی، سالهای شکل‌پذیری کودک است. عادت مطالعه باید در این مرحله شکل بگیرد. کتابخانه عمومی موظف است توجه ویژه‌ای به کودکان داشته باشد و با فراهم آوردن زمینه‌ها، خدمات و مجموعه‌های ویژه عادت کتابخوانی را در آنان پرورش دهد.

امروزه تعلیم و تربیت را جریان مداومی می‌دانند که از تولد تا مرگ استمرار دارد و از همین جا نقش کتابخانه‌های عمومی در آموزش و پرورش آنهایی که به تحصیلات رسمی مشغول نیستند آشکار می‌گردد.

کتابخانه ملی^{۱۲}

کتابخانه ملی هر کشوری با سایر انواع کتابخانه‌های آن کشور متفاوت می‌باشد. بودجه کتابخانه ملی توسط دولت تأمین می‌شود. وجه تسمیه کتابخانه‌های ملی را می‌توان چنین تعبیر کرد که این قبیل کتابخانه‌ها فلسفه وجودشان خدمت به مردم است. این کتابخانه بوسیله دولت نیز اداره می‌شود. علت

وجودی کتابخانه ملی، ارائه خدمات کتابخانه‌ای به تمامی افراد آن کشور است. کتابخانه ملی نقش بسزایی در آموزش و پرورش استعدادهای بالقوه تمامی افراد جامعه دارد. از بزرگترین کتابخانه‌ها به حساب آمده و مجموعه آن معمولاً بالغ بر میلیون‌ها جلد کتاب و سایر مواد است.

بنابراین کتابخانه ملی، حافظ میراث فرهنگی و آیین تمام نمای انتشارات یک کشور به شمار می‌آیند. از این رو کتابخانه ملی را مادر کتابخانه‌های یک کشور می‌دانند.

اجرای برخی از فعالیت‌های زیر به عهده این گونه کتابخانه‌هاست: تدوین کتابشناسی ملی؛ نگاهداری و مراقبت از مجموعه‌های بزرگ و روزآمد متون خارجی که حاوی کتابهایی در مورد کشور است؛ انجام وظیفه به عنوان مرکز اطلاعات ملی کتابشناختی؛ گردآوری فهرستگان مشترک؛ انتشار کتابشناسی ملی گذشته نگر.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- تربیت - ماهنامه وزارت آموزش و پرورش؛ سال دهم، شماره ۹، خردادماه، ۱۳۷۳.
- ۲- تعاونی، شیرین؛ پیش‌نویس استانداردهای کتابخانه‌های دانشگاهی ایران؛ کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: ۱۳۷۴.
- ۳- خدیوی، شهناز؛ شیوه‌های استفاده از کتابخانه و نوشتن مقالات تحقیقی؛ انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان، اصفهان: ۱۳۷۴.
- ۴- کومار، کریشن؛ ترجمه امین سعادت، مریم؛ سازمان کتابخانه؛ سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، تهران: ۱۳۷۳.
- ۵- ماهنامه آموزش و پرورش؛ دوره چهل‌وسوم، مهرماه ۱۳۵۲، شماره یک.
- ۶- مختاری معمار، حسین؛ درآمدی بر کتابداری؛ نشر قو، شیراز: ۱۳۷۴.
- ۷- موکهرجی، اک؛ ترجمه آزاد، اسداله؛ تاریخ و فلسفه کتابداری؛ آستان قدس رضوی مؤسسه چاپ و انتشارات، مشهد: ۱۳۷۵.
- ۸- نیک‌کار، ملیحه؛ آشنایی با کتابخانه و منابع آن (رشته علوم تربیتی)؛ انتشارات راهگشا، شیراز: ۱۳۷۴.

یادداشتها

- 1- Landbeer
- ۲- موکهرجی، اک؛ ترجمه آزاد، اسداله؛ تاریخ و فلسفه کتابداری، ص ۶۳.
- 3- Educational Resources Information Center (ERIC)
- 4- Research in Education
- 5- Educational Resources Information Center Document Reproduction Service
- 6- Current Index to Journals in Education
- ۷- نیک‌کار، ملیحه؛ آشنایی با کتابخانه و منابع آن، ص ۲۷.
- 8- School Library, 9- Departmental Library 10- University Library
- 11- Public Library 12- National Library